

Formentera. L'altra illa

PERCEPCIÓ POÈTICA VILLANGOMEZIANA
DE LA PITIÜSA MENOR

per Rosa Vallès Costa

El títol que encapçala aquest escrit és el de dos poemes dedicats per Marià Villangómez i Llobet a la Pitiüsa menor, Formentera. El primer apareix dins *La Miranda*, en un conjunt de vuit poesies agrupades sota l'epígraf "Entre la mar i el vent". El segon és un dels deu poemes de "Geografia humana", de *Declarat amb el vent*. Aquests dos llibres

poètics vegeren la llum per primera vegada el 1958 i el 1963, respectivament, i varen ser reunits –i prologats per l'autor– en una segona edició (Villangómez, 1977, pàg. 29-31 i 101-102).

Tot d'una destaca, idò, la presència del vent, percebut pel poeta com a part essencial d'una Formentera reduïda, estreta i plana, petita illa dels vents ober-

ta a tots els rumbs de la rosa nàutica, envoltada de mar i afaïçonada per la mà de l'home, paisatge humanitzat que és al mateix temps objecte simbòlic i subjecte personalitzat en la inspiració del poeta.

El mateix Villangómez reconeix aquesta presència del vent i de la mar a la seua poesia: *la mar i el vent que són elements d'una terra,*

Entre la mar i el vent. La petita Formentera, més mar que terra, s'eixampla pel Migjorn fins a un horitzó sense límits. La mar, acaronada per una suau brisa, ofrena generosa els seus fruits. La caseta de savina és elemental refugi d'embarcacions i ombra eficaç davant del foc d'un dia d'estiu. I el cel infinit, en una benedicció còsmica, envolta l'harmonia d'aquest microcosmos fomenterer. (Foto: Francesc Cardona.)

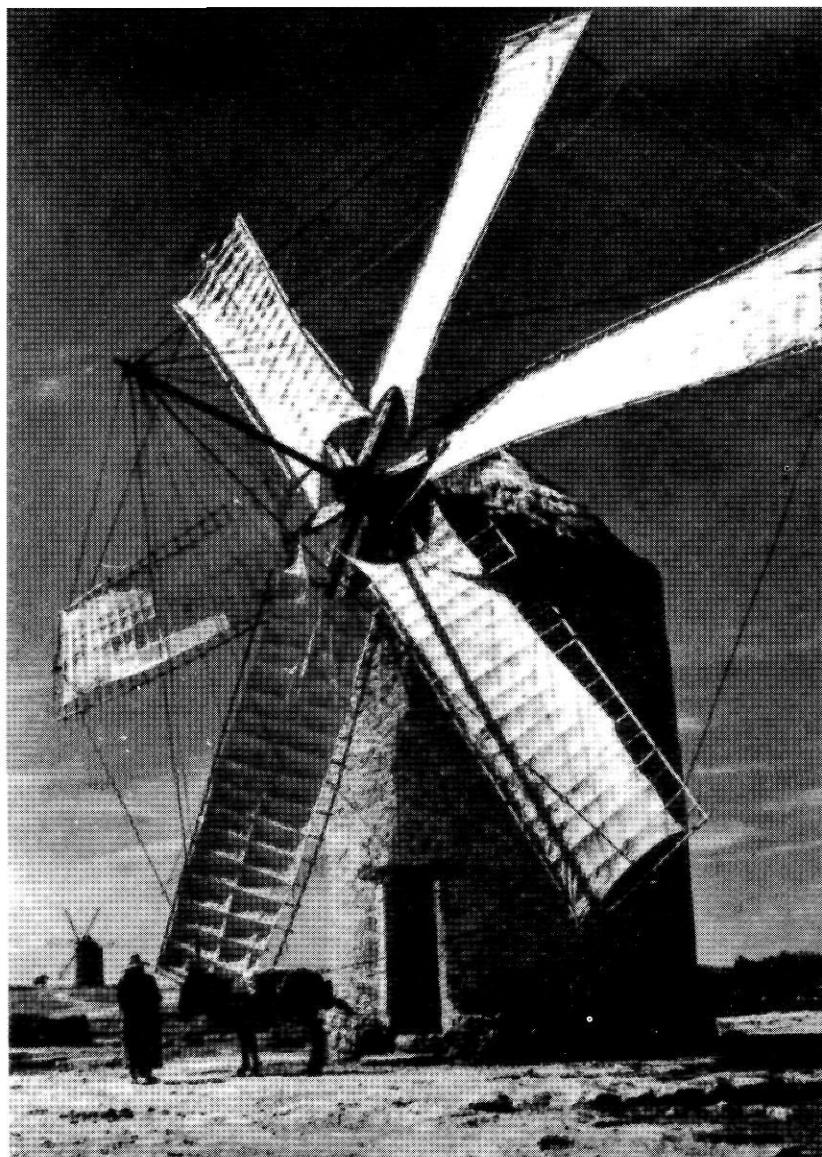
la prolonguen alhora que la circueixen (...) la mar és també camí i el vent pot empènyer una vela (...) Aire en moviment, real o metafòric, que és expressivament significatiu: pot representar, en la seva fluència l'agitació o la calma d'esperit, la carícia i la força, el que és dolorós i el que és plaent, l'inefugible pas del temps, la vastitud de l'espai; (...) a vegades, un vague suggeriment (...) amb tota la varietat de matisos que el poeta sap comunicar a l'aèria envestida i també a l'absència de vent. (Villangómez, 1995, pàg. 4).

Ben diferent és l'atmosfera que impregna cada un dels poemes dedicats a l'illa germana. "Formentera" és una veritable i esplèndida descripció geogràfica, física i humana, de la Formentera tradicional, ben viva encara cap a la meitat del present segle. "L'altra illa" és un petit món, el mateix poeta, que busca sentit a l'existència en l'evocació d'uns records des de la talaia d'un familiar paisatge formenter: *Em trobo a mi mateix, ja sóc allí on volia*.

La sensació de llunyania ens arriba en encetar la lectura de "Formentera": l'illa és *llunyana i just a tocar*, en una percepció ben freqüent des d'Eivissa, la Pitiüsa major. Formentera, sempre present a l'horitzó, tanca pel sud la mar pitiüsa, que queda humanitzada en el seu blau mediterrani per la referència al mariner i el femení suggeriment dels illots que fiten es Freus; Formentera, barrera que resguarda dels vents del sud el port d'Eivissa, es veu, des d'aquesta illa, *llunyana i també sola*. La solitud és així una opció personal del poeta, opció que s'afermarà a "L'altra illa", que podria ser Formentera, l'altra Pitiüsa, però amb més seguretat és el propi autor.

"Formentera" és una illa real, voltada d'aigua de mar –verda i salada, poblada de vida, amb peixos i algues–, amb uns límits ben definits per unes costes que bé s'endinsen a la mar que prolonga el seu mirall pels estanys de la Savina –aquí l'home obté l'or blanc de la sal– o bé, a la llengua de l'aigua, es manifesta en les platges arenoses de l'istme, o de cala Saona i es Pujols, on les dunes són omnipresents; costes que

Formentera,
illa dels
vents. El
vent, que en
dies rúfols
pot assolir a
Formentera
una gran
força, i agitar
la mar en
terribles
temporals,
que deixen
l'illa més
aïllada que
mai, és també
motor dels
molins que
garanteixen
al formenter
l'aliment
diari.
L'asserenada
imatge
d'aquests
molins de sa
Mirada, petita
elevació
propera al
nucli de Sant
Francesc, és
el paisatge
interior elegit
pel poeta.
(Foto:
Campanà i
Puig;
presa de
Vilà-Valentí,
Joan:
Formentera,
lám. V.)

s'aixequen també sobre el nivell de la mar en els superbs penya-segats de la Mola i del cap de Barbaria. Els versos de Villangómez ens dibuixen amb gran cromatisme la petitesa i la pobresa de l'illa, *breu i dura*, coberta de crosta que fa més laboriós el treball del pagès –que pertot arreu aixeca parets i marges d'aquesta pedra seca–; el *nu i esquerp pla formenter* actua com un limitant del poblament i, tot plegat, obliga a l'emigració.

Tot llegint "Formentera", ens acut a la memòria l'obra del mateix títol del geògraf català Joan Vilà Valentí, elaborada els darrers anys quaranta. L'exigència de l'anàlisi dels trets naturals, socials i econòmics en aquest ben definit laboratori científic en què es veu convertida l'illa, deixa tanmateix entreveure l'admiració i

l'afecte que el geògraf sent per la gent de Formentera i el paisatge resultant de la seua acció sobre el medi, en un moment ben difícil de la seua història, com ell mateix assenyala en el pròleg a l'edició catalana: *En efecte, la Guerra Civil especialment havia trencat nombroses relacions econòmiques i havia dislocat uns marcs socials que es recomposaren amb dificultat a partir del començament del decenni, d'una manera força rígida i artificiosa* (Vilà Valentí, 1985, pàg. 8). Són, la del geògraf i la del poeta, diferents visions d'un mateix paisatge, no per reduït menys ric i encisador, percepció que impulsa a la descoberta d'una natura que es presenta privilegiada i enriquida per la incorporació assenyada, voluntària i tenaç del treball humà.

El poeta recrea a "Formentera" el pas de les estacions, a través del vent i de la llum solar: un oratjol suau anima la plàcida tarda, assolellada i tardorenca; passades les minves de gener entra el curt hivern meteorològic amb els vents del nord, que tallen salvatgeament les planes formenteres, és *l'aspriva mossegada del febrer*; quasi d'un vol se succeeix una diàfana primavera, que obre pas al foc zenital del migdia d'estiu. L'ordre seguit és el de l'any agrícola, com al Sant Miquel de *L'any en estampes* (Villangómez, 1956), i és també la del curs escolar. És aquesta la successió dels tipus de temps propis d'una petita illa mediterrània, allargassada i de morfologia tabular, que és, per la seua situació més meridional i propera a les costes nord-africanes de Barbaria, també més seca i càlida que la resta de les Balears.

Però la força del vent és així mateix a "Formentera" imatge metafòrica, que condueix els formenters tradicionals a una força-da emigració: *veles que el vent arrabassa* i impulsa mar enllà, tràgica imatge d'un destí indefugible, única sortida davant la pobresa d'una illa petita. És també confrontació amb la pròpia responsabilitat davant la vida, la immensitat de la mar. Aquesta força desapareix de "L'altra illa", i el rerefons del paisatge formenter no és sinó el marc de la solitud del poeta.

Tots els vents són ben arribats a l'illa. Domesticats pel formenter, mouen els braços dels molins fariners i li proporcionen la farina per al pa de cada dia. I són precisament els molins de *sa Miranda*, l'indret un xic més elevat que, proper al poble de Sant Francesc Xavier, és triat per l'autor per recrear-se en la contemplació de l'armònic i auster paisatge agrari de la Formentera tradicional. És l'evocació d'aquest lloc que inspira el títol del llibre *La Miranda*? El mateix Villangómez el defineix així: *Un paratge que s'aixeca, des d'on esguardar els homes i les coses i veure passar el temps; on, en soledat, podem també mirar dins nosaltres mateixos un no menys vast paisatge: talaia dels records (...) I*

quelcom ens arribarà del món invisible, enmig del silenci. (Villangómez, 1977, pàg. 9). Perquè és a aquest mateix lloc on arribarà anys després, a "L'altra illa", corferit pel reflex d'un món que canvia ràpidament. I des del vell molí, ara desballestat i arrencats els braços, que jeuen per terra, li queda només al poeta el lenitiu de la contemplació del paisatge interior, arrelat en un temps passat: *record d'uns altres dies*. El molí, ara més metafòric, no ha menester ja de la força del vent, que és un cant a la vida. Per això el ritme del poema s'alenteix, l'aire resta immòbil i només la tènue llum del crepuscle tot seguit de la lluna il·lumina un paisatge ombriu i intemporal.

Com assenyala Antoni Marí en la seua comparació de les dues creacions villangomezianes: "Formentera" és una exaltació de la naturalesa de l'illa provocada pel sentiment d'equilibri i unitat entre l'individu humà i la natura, equilibri d'una eterna i universal harmonia. Però a "L'altra illa" aquell equilibri d'antany és esqueixat. I així, el paisatge es confondrà amb la soledat interior del poeta (Marí, 1980, pàg. 6-7).

Una illa estranya i inquietant, tan propera i tan diferent d'Eivissa, Formentera és l'extrem habitat que el poeta percep com a límit d'un món amable i conegut. A gairebé dos-cents metres d'altitud sobre el nivell de la mar, *dura cinglera rodona* dels penya-segats de la Mola de Formentera, mirant cap al sud mar enllà, aquest indret li sembla *l'extrem replà en un rar i ascendent viatge, últim pas a un altre món*. El mateix Villangómez afirmarà més tard: *El meu sentiment del paisatge era viu, em projectava en els camps de conreu, les muntanyes, la costa abrupta o suau, la mar, el pas dels núvols, el vent i la pluja, els canvis de les estacions, l'esbaliment dels espais celestes* (Especial Marià Villangómez, 1993, IV). És tot un curull de visions que el poeta sintetitzarà a "L'altra illa" en una expressió afectiva i ben suggeridora: *aquesta Formentera de gràcia indefinible*. Però també un món personal que

Villangómez identifica en el darrer vers que clou aquest mateix poema com *la meua interior i oberta Formentera*.

La percepció villangomeziana de l'espai illenc amb els homes i dones que l'habiten, i ell mateix fent part d'un món viatger, té un sentit místic que ha influït en d'altres poetes. Baltasar Porcel, per exemple, reconeix que, després de recórrer Eivissa i Formentera amb Villangómez, sent aquesta terra des del mite de *l'illa somniada (...) habitada pels déus clàssics de la Mediterrània de l'explosió solar, de les belles ones verdes de la nit i les estrelles* (Porcel, 1989). Afirmar Porcel que Villangómez ha captat com ningú *la vida, la llum, les entranyes* de les nostres illes, per concloure que el poeta eivissenc ha aconseguit en els seus versos *una victòria sobre l'eternitat*.

ROSA VALLÈS COSTA

BIBLIOGRAFIA

(1993): "Especial Marià Villangómez Llobet", *Diario de Ibiza*, 11 de desembre, VIII pàgs.

MARÍ, A. (1980): "Apunts sobre *Declarat amb el vent*", *Eivissa*, 10, pàg. 6-8.

PORCEL, B. (1989): "El poeta ibicenco", *La Vanguardia*, Barcelona, 12 de maig.

VILA VALENTÍ, J. (1985): *Formentera. Estudi de Geografia humana*, Patronat Municipal de Cultura, Formentera. Versió catalana de l'original castellà aparegut a *Estudios Geográficos*, XI, Instituto de Geografía Elcano-CSIC (Madrid, 1950), pàg. 389-442.

VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (1956): *L'any en estampes. Visions d'Eivissa*, Barcino, Barcelona.

Id. (1977): *La Miranda. Declarat amb el vent*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

Id. (1995): "El vent a la poesia catalana". Lliçó magistral llegida per l'autor en l'acte de la seua investidura com a doctor "honoris causa" de la Universitat de les Illes Balears, *Diario de Ibiza*, 28 d'abril, pàg. 4-5.